

GYEPEK ÉS HÜLLŐK A FÓKUSZBAN

A forró júniusi kora délelőttön fülsiketítő a kabócák ezreinek szüntelen köszörülése. A Szársomlyó gerincének keskenyen kanyargó, köves ösvényén haladva már öt perc felfelé kapaszkodás után megjelennek rajtunk az első izzadságcseppek, s az utunkat kísérő alacsony virágos kőrisek között még árnyékban is fenyegetően ül meg a forráság. Az ösvényről a déli oldal sziklás-gyepes, napégette lejtőjére kilépve a meleg még kegyetlenebb, csak az itt mindig lengedező déli szél teszi elviselhetőbbé. Itt kezdjük a munkát.

Könnyen és szívesen mászik az alacsonyabb bokrok ágaira

a Szársomlyónak az Ördögszántotta hegy nevet adta. A legenda szerint az ördög megkívánta egy itt élő boszorkány Harka nevű, gyönyörű leányát és alkut kötött, miszerint megkapja a lányt, ha a reggeli kakasszóig felszántja a hegyet. Amikor a banya látta, hogy az ördög túl jól halad a feladattal, a tyúkólba bújva kukorékolni kezdett, felverve ezzel a környék kakasait is. Az átvert ördög mérgében visszabújt a pokolba: ahol a föld alá szállt, ott fakad Harkány híres, kénes gyógyvizű forrása.

A Szársomlyó „kétarcú” hegy. Északi lejtőit gyakorta telibe éri a hideg északi szél, az őszi fagyos eső, a felfutó légáramlatok a gerinc felé sokszor ködöt kavarnak, növényzetét pedig összefüggő lombos erdő alkotja. A déli oldal merőben más. Napos időben évszaktól függetlenül hihetetlen gyorsasággal melegszik a sziklás felszín, s emelkedik róla a meleg levegő. Ilyenkor mindig látha-

A cikk megjelenését a LIFE IP GRASSLAND-HU (LIFE17 IPE/HU/000018) projekttel összefüggésben az Európai Unió LIFE Programja támogatta. Az itt közölt írás nem kizárólagosan tükrözi az Európai Unió álláspontját.

A Duna–Dráva Nemzeti Park Igazgatóság 2014 óta folytat monitoringvizsgálatokat a fokozottan védett Szársomlyó déli oldalának sziklagyepén élő hüllőfajok közül a kaszpi haragossikló (*Dolichophis caspius*) és a fali gyík (*Podarcis muralis*) állományának helyzetéről. Ezúttal e hüllőkkel és a különleges sziklagyepekkel kapcsolatos megfigyelések, érdekességek közül számolunk be néhányról.

A HEGY

A déli oldal legnagyobb területét elfoglaló nyílt sziklagyep jellegzetes, kibillent rétegződésű, ferde mészkő sziklakibúvássávjai miatt a népnyelv

GRASSLANDHU

tunk hollót, vércsét, ölyveket, ahogy szárnymozdítás nélkül lebegnek a lejtő felett, olykor siklóernyősök társaságában. A meleg, nyílt gyepon már januárban, sőt olykor december enyhébb napjain megjelenik a magyar kikerics, a hegy emblematisztikus virága. A gyepon mediterrán flóraelemek és melegkedvelő rovarok, hüllők élnek.

GYEP, CSERJÉS, ERDŐ?

A Szársomlyó déli lejtőit jelenleg a mészkőkibúvásos, „ördögszántással” szabdalts felszín száraz, gyepon élőhelyei borítják legnagyobb arányban. Ezek között találunk zárt gyepeket, mint a gerincközei részek északi oldalra is áthúzódó, magasabb gyepszintű baranyai peremizses magyar rozsnokos gyepei, valamint a déli oldal szintén magasabb, többszintű szerveződésű pusztafüves lejtősztyeppréti, vagy az illír sziklafüves lejtősztyepp és a sziklafüves lejtősztyeppréti. A hegy déli oldalán valószínűleg már a rómaiak előtt tartottak állatokat, és egészen az 1970-es évekig legeltetett itt a Nagyharsányi Hegyi Legeltetési Társulat, elsősorban juhokat. Az 1960-as évekbeli légifotókat a jelenlegi állapotokkal összevetve

az tapasztalható, hogy a déli lejtő fás-cserjés borítottsága az elmúlt fél évszázadban megduplázódott, a lösszel fedett hegylábi területek pedig szinte teljesen beerdősödtek. A hegy déli lejtőin tehát az évtizedekkel korábban abbahagyott legeltetés miatt jelentős cserjésedési folyamatok indultak be,

Ritkán látott, részleges melanizmust mutató fiatal fali gyík a Szársomlyóról. A részlegessel szemben a teljes testre kiterjedő feketeség – talán mert feltűnőbb, könnyebben észrevevesszük – e fajnál nem számít egészen kivételesnek: a közeli Mecsekből ismerjük visszatérő előfordulásait

A hegy „két-arcúsága” még a vegetációs időszakon kívül is jól megmutatkozik. Északon erdős, délen – a lassan erdősülő, löszös hegyláb kivételével – kopár. A déli oldal kis borítottsága és a meredek lejtőszög miatt a hőmérsékleti különbség óriási

amelyek ma is folytatódnak. A gyepon jellegű nyílt élőhely fennmaradását a cserjésedés, majd a beerdősödés lassú, természetes folyamatán kívül az inváziós fás szárúak előretörése is fenyegeti, elsősorban az ázsiai eredetű bálványfáé, kisebb mértékben pedig az akácé (ez utóbbi főként a hegylábi területeken). A bálványfa életképessége rendkívül nagy, magassági növekedése pedig még a Szársomlyó déli lejtőjének nyáron kíméletlenül forró és száraz klímáján, sekély vázlatán is gyors. A legelő állatok és a vadak nem fogyasztják, károsítói hazánkban gyakorlatilag nem ismertek, ráadásul olyan anyagokat juttat a környezetébe, amelyek gátolják más növények növekedését. Az akác hasonlóan gyors növekedésű, nagy mennyiségű magot termel, képes a vegetatív szaporodásra, a talaj tulajdonságait tekintve nagy a tűrőképessége, mindezek következtében gyors és agresszív terjedésre képes. A honos fás szárúak közül a virágos kőris a leg hamarabb megtelepedő és leggyorsabban terjedő faj, mellette itt-ott magányosan fejlődő, szélesen elte-

rülő, többől ágas molyhos tölgy egyedei küzdenek a szélsőséges körülményekkel, és járulnak hozzá a gyepes élőhely lassú záródásához.

Nehéz eldönteni, hogy a Szársomlyó déli oldalán mi lenne természetes, vagy épp kíváncsított élőhelynek tekinthető. Az egykor legeltetéssel fenntartott, ma pedig már ritka, védett fajokban gazdag, záródásában a természetvédelmi értékek védelme miatt kontroll alatt tartott nyílt gyepes élőhely, esetleg a lassan folyó szukcesszió eredményezte bokorerdő, vagy pedig a már záródott, szárazságtűrő erdő? Ahogy arra a kérdésre sem egyszerű a válasz, hogy ha a száraz gyepek olykor lángok kap, a növényvilág ennek következtében lezajló megújulása és újraterlepülése vajon természetes folyamatnak tekinthető-e. Az azonban bizonyos, hogy az idegenhonos, agresszívan terjedő fás szárúak mindenképpen távol tartandók. A jelenlegi értékes vegetáció és az ahhoz kötődő fajok – többek között a hegynék a magyar kikerics melletti másik emblemikus faja, a kaszpi haragossikló – megőrzése érdekében a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság a Grassland-HU LIFE integrált projektben 2019 óta rendszeresen végzi a bálványfa szisztematikus visszaszorítását a területen.

NEM MINDIG HARAGOS

A haragossikló az agresszivitást sugalló elnevezése miatt az amúgy sem túl népszerű kígyókkal egyetemben nem szerepel előkelő helyen a közkeletű listákon. Alapvetően menekül, de ha elkerülhetetlen a hirtelen találkozás az emberrel, nem hátrál meg, nem tesz kerülőt a kedvéért.

A balkáni elterjedésű kaszpi haragossikló Magyarországon, a Budai-hegységben éri el terjedésének északnyugati határát, legnagyobb hazai állománya pedig ott, a Villányi-hegység szigetszerűen kiemelkedő tagján, a Szársomlyón él. Dél-dunántúli és budai-hegységi élőhelye között, a Duna

A fali gyíkhöz hasonlóan a Szársomlyó déli oldala és gerince a zöld gyík számára is tökéletes élőhely, ahol jelentős számban fordul elő

jobb partján elszigetelten fennmaradt, kis kiterjedésű löszfalakhoz kapcsolódóan találták meg apró, különálló állományait a 2000-es évek elején, s a későbbi évek során. Magyarországi elterjedése a jelenleginél valaha jóval nagyobb lehetett, de élőhelyeinek megszűnése (például a löszgyepek felszántása vagy becserjésedése, a beépített területek növekedése és a degradáció miatt), illetve feldarabolódása következtében mára hazánk legritkább

A 2019. március 1-jén keletkezett bozóttűz a Szársomlyó déli oldalának jelentős területét érintette. A fehér sziklák között feketére égett gyepek csikjai jól kirajzolják az ördögzsántást. Tekinthetjük-e vajon a tüzet a nyílt vagy félig nyílt itteni gyepek megújulásában természetes jelenségnek?

A haragossikló jelenlétére – és akár a populáció nagyságára is – az élő egyedek megfigyelése mellett levedlett bőrok keresésével is következtetni tudunk

hüllőfajává vált. 2024-ben az év hüllőjének választották (2024. március–áprilisi számunkban Korsós Zoltán mutatja be).

A Szársomlyón az erdős, hűvösebb északi oldal nem alkalmas élőhely számára, de a több mint 100 hektár kiterjedésű, bokor méretű fákkal, cserjékkel tarkított sziklagyep máig ideális élőhelye. Szívesebben tartózkodik a cserjékkel „mozaikoló” területeken, mint a teljesen fátlan gyepen. Több alkalommal figyeltek meg fára felkúszó, ott pihenő egyedeket, azonban a hegylábi, beerdősült részokről hiányzik. A 2014 óta évről évre folytatott haragossikló-felmérésekből emellett azt is látjuk, hogy a jól felmelegedő sziklás-gyepes élőhelyeken sem egyforma gyakorisággal jelenik meg. A Szársomlyó nyugati végén ma is termelést folytató mészkőbánya területén érhető okból csak egy-egy alkalmi megfigyelést rögzítettek, a felhagyott keleti bányaudvarban azonban

rendszeresen és jelentős számban találkozhatunk a faj egyedeivel, annak ellenére, hogy az itt régóta működő szoborpark komoly emberi zavarással jár, ráadásul az újonnan létesült fogadóépület és panorámasétány tovább növelte a forgalmat. Meglepő módon a szársomlyói haragossikló-állomány egyedsűrűségét 2014 óta szinte minden évben látványosan nagyobbak találjuk a szoborpark környékén, mint a hegy déli lejtőjének – a fokozottan védett státusz miatt gyakorlatilag emberi zavarástól teljesen mentes – összefüggő sziklagyepén.

Az elmúlt tíz év során az állomány évente becsült nagysága a Szársomlyó alkalmas élőhelyein 100–350 egyed között volt, az évek trendjét tekintve enyhe csökkenést mutatva.

MELEGKEDVELŐ GYÍKOK PARADICSOMA

A Szársomlyó déli oldalán a fali gyík és a zöld gyík jelenlétéről tudunk, amelyek ideális körülményeket találnak itt, és a haragossikló fő táplálékai közé tartoznak. Közülük a fali gyík populációját vizsgáltuk éveken át, ami a haragossikló állományának figyelemmel kísérése mellett jól jelezheti az élőhely állapotát.

A fali gyík esetében érdekes jelenség, hogy ha a környezeti feltételek csak viszonylag kicsi, jól körülhatárolt területen adottak számára – például felhagyott kőfejtő, sziklás domboldal nyílt foltja, vagy akár összefüggő középhegységi erdők nyiladéakai, irtásai, tarvágásai, mélyutak bevágásai –, a látszólag elszigetelt, kicsinek tűnő élőhelyfoltokon is szinte mindig gyorsan megjelenik. A lehetséges élőhelyek közül azokat foglalja el, amelyek egész évben a legnagyobb besugárzást kapják.

A Szársomlyón az optimális élőhelyek miatt a gyíkok állományának nagysága és területegységre vetített egyedsűrűsége is jelentős. Évtizedekkel korábbi vizsgálatok fogás–jelölés–visszafogás alapú becslésekkel az egyedsűrűséget 1 egyed/m² (!) nagyságrendűnek találták az adott mintaterületen. Vizsgálataink az évek során hektáronként 250–1000 egyed jelenlétét igazolták, az idő és az élőhely borítottságának lassú növekedésével párhuzamosan enyhe csökkenést mutatva. Az egyedszámok egy éven belül a tavasz–nyár viszonylatában csökkenő, nyáron alacsonyabban maradó, majd az aktivitási periódus végén ismét megnövekedő lefutásúak.

A fali gyík mellett a zöld gyík is látványos egyedsűrűségű: egy megfelelő időjárású napon az ösvényen haladva jobbra-balra kell kapkodnunk a fejünket, ahogy a száraz növényzet közt zörrenve odébbáll egy fali vagy zöld gyík. A haragossikló táplálékbázisához a gyíkok jelentős mértékben hozzájárulnak, zöld gyík zsákmányolását sikerült is megfigyelnünk. Érdekes módon azonban a rézsikló, amely táplálkozását tekintve szinte gyíkspecialistának mondható, teljesen hiányzik a Szársomlyóról.

Mind a haragossikló, mind a fali gyík esetében az évek során tapasztalt enyhén csökkenő populációs trend lehetséges okai a szukcesszióval (cserjésedés, borítottságnövekedés) némiképp csökkenő élőhelyi alkalmasság és az összességében tartósabb, szárazabb, forróbb nyarak lehetnek. Fontos tehát e hüllők állományainak és a gyepvegetációnak – abban pedig az inváziós fás szárúak jelenlétének – a további figyelemmel kísérése.

TRÓCSÁNYI BALÁZS – DÉVÉNYI BORBÁLA

A szerzők felvételei